

Islamic Law and Jurisprudence Studies
Volume 17, Consecutive Number 40, Autumn 2025
Issn: 2717-0330

Pages 107-122 (Research Article)

Received: July 17, 2023 Revised November 29, 2023 Accepted: January 08, 2024

Journal Homepage: <https://feqh.semnan.ac.ir>

This is an Open Access paper licensed under the Creative Commons License CC-BY 4.0 license.

The Place of Good Faith in Independence Principle of Negotiable Instrument

Ehsan. Lotfi^{1*} -Ali. Sedaghati²

1: Assistant professor of law, Imam Reza University, Mashhad, Iran (Corresponding Author): ehsanlotfi@imamreza.ac.ir

2: PhD in private law, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Abstract: The independence of obligation under negotiable instrument from the personal relationships of parties is considered as a principle. In fact, as soon as proofing a real will to make such an obligation, the exceptions based on the relationship between the parties of the basic contract may not raise against the third party. There is no doubt that guaranteeing the payment of commercial documents and strengthening the validity of these documents is the primary purpose of the principle, but the fundamental role of good faith in the independence of the commercial obligation from the basic obligation is undeniable so that the principle gets ineffective with absence of good faith. Therefore, the principle of independence of commercial obligation from the basic obligation can be considered as a subset of the principle of good faith in the field of negotiable instruments. On the other hand, in cases such as Criminally Acquiring of negotiable instruments through breach of trust or fraud, this effect can be confirmed.

Keywords: independence of negotiable instruments, basic obligation, good faith, Criminally Acquiring.

- E. Lotfi; A. Sedaghati (2025), "The Place of Good Faith in Independence Principle of Negotiable Instrument", Semnan University: *Islamic Law and Jurisprudence Studies*, 17(40), 107-122.

Doi: [10.22075/feqh.2024.31803.3702](https://doi.org/10.22075/feqh.2024.31803.3702)

سال ۱۷ - شماره ۴۰ - پاییز ۱۴۰۴

صفحات ۱۰۷-۱۲۲ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۲/۰۶/۲۴ - بازنگری ۱۴۰۲/۰۹/۰۸ - پذیرش ۱۴۰۲/۱۰/۱۸

جایگاه حسن نیت در استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه در اسناد تجاری

احسان لطفی^۱ / علی صداقتی^۲

ehsanlotfi@imamreza.ac.ir

۱: استادیار حقوق، دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

۲: دانش آموخته دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

چکیده: استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه به مثابه یک اصل در حوزه اسناد تجاری مورد توجه قرار می گیرد. در حقیقت، همین که اراده حقیقی بر ایجاد تعهد تجاری احراز گردد، ایراداتی که ممکن است در رابطه طرفین نسبت به قرارداد پایه مطرح گردد در مقابل ثالث رنگ می بازد. نقش مبنایی حسن نیت در جریان استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه انکار ناپذیر بوده به گونه ای که فقدان حسن نیت دارنده سند تجاری، کارکرد حمایتی این اصل را از میان برده و آن را از درون تهی می نماید. لذا اصل استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه را می توان از فروع اصل حسن نیت در زمینه اسناد تجاری دانست. با این حال، در مورد فقدان قصد یا رضا مانند جعل یا سرقت سند یا فقدان اهلیت امضاء کننده آن و همچنین نقص در شرایط شکلی سند، حسن نیت دارنده به جهت عدم انتساب تعهد تجاری به شخص، نمی تواند اثر حمایتی فوق را به دنبال داشته باشد. در مقابل در مواردی همچون تحصیل سند از طریق خیانت در امانت یا کلاهبرداری بهره مندی از این اثر قابل تأیید است.

کلیدواژه: استقلال تعهد تجاری، تعهد پایه، حسن نیت، تحصیل مجرمانه سند.

- لطفی، احسان؛ صداقتی، علی (۱۴۰۴) «جایگاه حسن نیت در استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه در اسناد تجاری».

دانشگاه سمnan: مطالعات فقه و حقوق اسلامی دانشگاه سمnan. ۱۷ (۴۰). ۱۰۷-۱۲۲.

[Doi: 10.22075/feqh.2024.31803.3702](https://doi.org/10.22075/feqh.2024.31803.3702)

مقدمه

سرعت، جوهره حقیقی تجارت است. حقوق تجارت در جهت تأمین این ضرورت، شاخصه «کارایی» و پاسخگویی به نیازهای روز را جزو اولویات های خود قرار داده است به طوری که مستمراً آن را در معرض تحوّل و به روزرسانی فارغ از سازوکارهای دست و پاگیر قرار می دهد. اسناد تجاری نیز از این قاعده کلی مستثنی نبوده و گاه قواعدی همچون اصل عدم قابلیت استناد ایرادات که در این حوزه مجراست در راستای ضرورت سرعت و حمایت از اعتماد در روابط تجاری نضج و نمو یافته اند.

تعهد تجاری ناشی از اسناد تجاری مستقلّ از تعهد پایه است و به طور مجزّاً و مجردّ از قراردادهای و معاملاتی که مبتنی بر آن صادر شده است، واجد اثر حقوقی می گردد. امروزه در آرای محاکم و رویه قضایی ایران علیرغم سکوت منابع قانونی داخلی، تردیدی در شناسایی این اصل، دیده نمی شود به گونه ای که عموماً بحث ها در این حوزه پیرامون چارچوب و استثنائات وارده بر اصل متمرکز بوده و مبانی آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در این میان، حسن نیت به عنوان اصلی بنیادین در حقوق تجارت، نقشی مهم در شناسایی و تأیید اصل موصوف داشته که در این مقاله سعی شده است با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی ابعاد این تأثیر مورد بررسی قرار گیرد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- مفهوم استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه

در باب اسناد تجاری، سند تنها دلیل بر امر دیگری نیست بلکه خود موضوعیت داشته و تعهد برخاسته از آن هویت حقوقی مستقلّ خود را می یابد که از علّت و سبب پیدایش آنها منفکّ و مجردّ می شود. در حقیقت، اسناد تجاری صرفاً وسیله انتقال تعهد منشأ یا اثبات آن نیستند که بتوان آن را در قالب های مدنی مانند حواله یا انتقال طلب یا تبدیل تعهد جای داد بلکه این اسناد در درجه اول ایجادکننده تعهدی ویژه هستند که از آن به «تعهد براتی» یا

«تعهد تجاری» یاد می شود و مستقلاً قابل انتقال است.^۱ در نتیجه، رابطه اولیه (پایه) و رابطه جدید (اسنادی) مستقل و جدا از یکدیگر به ایجاد اثر می پردازند. این ویژگی در حقیقت ترجمان «وصف تجربیدی»^۲ سند تجاری است که مبنای «اصل عدم قابلیت استناد ایرادات»^۳ در حوزه اسناد تجاری را تشکیل می دهد. عملیات راجع به سند تجاری اعم از صدور، قبول و انتقال تغییری در وضعیّت تعهد پایه ایجاد نمی کند، بلکه تعهد جدیدی را ایجاد و عملیات مختلف را نسبت به آن صورت می دهد. به همین سبب است که حقوقدانان اعتقاد دارند که به صرف صدور سند تجاری ایفای تعهد منشأ محقق نمی شود، چرا که با صدور این سند تعهد منشأ انتقال نیافته بلکه تعهدی جدیدی علاوه بر آن ایجاد شده است.^۴ بنابراین دارنده سند تجاری مختار است که به استناد طلب مدنی و تعهد منشأ بر اساس قواعد مدنی و یا به استناد تعهد براتی ناشی از سند تجاری بر اساس قواعد تجاری اقدام نماید (Legeais, 2009: 376) همین خصیصه موجب شده است که تعهد ناشی از اسناد تجاری به معنای اخص یعنی برات، سفته و چک تحت عنوان «تعهد برواتی»^۵ شناخته شود.

۲-۱- مفهوم حسن نیت به مثابه یک اصل در روابط حقوقی

«حسن نیت»^۶ در اصطلاح حقوقی به معانی مختلفی تعبیر شده است. در حقوق قراردادها معمولاً حسن نیت را در مرحله تشکیل و انعقاد قرارداد یا تفسیر و اجرای آن اعمال نموده و آن را به نوعی «تعهد به درستی و صداقت»^۷ یا «تعهد به همکاری»^۸ تعبیر می کنند. اما مفهوم

۱. حتی در انتقال طلب مدنی نیز برخی چنین تحلیل نموده اند که هرگاه سند طلبی مجرد از سبب آن و تنها ناظر به اقرار و شناسایی دین باشد چنین تعبیر می شود که آن را در حکم پول قرار داده اند و به سبب آن توجه ندارند؛ لذا نباید ایرادات راجع به قرارداد مبنای دین را در برابر دارنده مسموع دانست (کاتوزیان، ۱۳۸۵: ۲۷۶).

2. Caractère abstrait

3. Le principe de l'inopposabilité des exceptions

4. Civ. 17 dec 1924, s 1925.I.19, Req. 21 mars 1932, D.H.1932, 217, s1932, I, 278, Gabriel Marty et Pierre Raynaud Dr. Civ. T. 2. N. 590; Mazeaud, T.2, N. 867 (به نقل)

از: شهیدی، ۱۳۸۳: ۱۰۹)

5. obligation cambiaire

6. Bonne foi

7. Obligation de loyauté

8. Obligation de coopération

حسن نیت گاه دربردارنده معنای «اعتماد مشروع و موجّه»^۱ شخص در مواجهه با یک وضعیّت ظاهری نوعاً قابل اعتماد است که از ناآگاهی و بی اطلاعی وی ناشی می شود. به عنوان مثال، در اسناد تجاری منظور از دارنده سند با حسن نیت شخصی است که از ایرادات راجع به مبنا و منشأ سند تجاری آگاهی نداشته و یا آن را بدون تبانی با دارنده آگاه از ایراد تحصیل کرده باشد.

چنین وضعیّتی، شخص را شایسته حمایت قانونگذار قرار داده و معمولاً این حمایت در قالب اعتبار دادن به وضعیّت ظاهری و چشم پوشی از واقعیّت و آثار آن در قبال شخص ثالث جلوه گر می گردد.

در حقوق اروپایی تا مدّت ها اصل آزادی قراردادی اصل یگانه تاز عرصه معاملات و تعهدات بود تا اینکه به تدریج مفهوم حسن نیت بنا به پاره ای از مصالح و ضرورت های اجتماعی پا به عرصه وجود گذاشت و سازوکارهای متعددی نیز همپا و تحت حمایت این اصل ظهور یافته و اصل حاکمیّت اراده واقعی را تا حدّی محدود نمود (Lando & Beale, 2002: 1-201) البته در بین کشورهای نظام رومی - ژرمنی، فرانسه در خصوص حسن نیت دیدگاهی حدّاقلی دارد لیکن با این حال، اصل «حسن نیت» در کنار «انصاف»^۲ از اصول پذیرفته شده در حقوق تجارت آن کشور به شمار می رود (Coulon, 2010-2011: 8) همچنین در این زمینه می توان به ماده ۱۱۰۴ اصلاحی قانون مدنی فرانسه مصوب ۲۰۱۶ اشاره نمود که بر اساس آن، حسن نیت در تمام مراحل انعقاد و اجرای قرارداد لازم الرعایه است (خانمحمّدی و دیگران، ۱۴۰۲: ۹۳) این در حالی است که در نظام حقوقی کشورهایمانند آلمان و ایتالیا تعهدات قراردادی عمیقاً تحت تاثیر ضابطه و معیار حسن نیت قرار گرفته اند (Terré et Lequette et Simler, 2005: 347). وضعیّت اصل حسن نیت در فقه امامیه مشابه جایگاه این اصل در کشورهای تابع نظام عرفی است که در عین حال که به عنوان یک اصل مستقلّ و منبع ایجاد تعهد، شناسایی نشده است، لکن مصادیق و پیامدهای ناشی از آن در منابع اسلامی و متون فقهی قابل ملاحظه است. لذا در تألیفات فقهای امامیه می توان مفهوم

1. La confiance légitime

2. l'équité

تعهد مذکور، نتایج و تکالیف ناشی از آن را از خلال مباحث تدلیس، غش، نجش، تلقی رکیان و ... استنباط کرد (حبیبیان و دیگران، ۱۴۰۲: ۱۳). در حقوق ایران نیز علیرغم ابهام و نوپایی مفهوم اصل حسن نیت نمی توان اهمیت آن را در بویژه در رابطه با تعهدات تجاری نادیده انگاشت. مواد قانونی متعددی در قانون تجارت به ویژه در اصلاحات سال ۱۳۴۷ راجع به شرکت های سهامی همچون ماده ۱۱۸، ۱۳۰، ۱۳۵، ۲۱۰، ۲۷۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت به مسأله عدم اطلاع شخص ثالث و حسن نیت وی و لزوم حمایت از آن توجه شده است هرچند که در برخی از این مواد ممکن است تصریحی بر این ناآگاهی نشده باشد لکن بدیهی است که شخص دارای سوء نیت و آن کس که با اراده خود، در مقام زیاندیده قرار می گیرد، شایسته حمایت از سوی قانونگذار نخواهد بود. همچنان که قانونگذار ایران در یکی از جدیدترین موضع گیری های خود با تصویب قانون تجارت الکترونیک به صراحت در ماده ۳ و ماده ۳۵ به ترتیب حکم به لزوم رعایت حسن نیت در تفسیر قرارداد نموده است.

۲- مبانی استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه در اسناد تجاری

اسناد تجاری نمونه کاملی از جمع میان سرعت و امنیت در اعمال تجاری هستند؛ لذا قانونگذاران در تمامی کشورها، این اسناد را تابع قواعد و مقررات ویژه ای قرار می دهند تا از یک سو، این اسناد با همان سرعتی که لازمه تجارت است، به جریان درآیند و از سوی دیگر، از اعتبار حداکثری نیز برخوردار باشند. (اخلاقی، ۱۳۸۳: ۸۴-۱۹)؛ با این حال، تردیدی نیست که افزایش اعتبار سند تجاری و تضمین این اعتبار در روابط و معاملات تجاری ضرورت و دغدغه اولیه ایجاد اصل عدم توجه ایرادات را تشکیل می دهد. در کنار این مبنای اصلی، توجه به حسن نیت و اعتماد و حمایت از اعتماد مشروع اشخاص به ظاهر نیز که البته به نوعی فرع بر همان ضرورت اولیه هستند، نیز در شناسایی این اصل به طور جدی مورد توجه بوده است. در حقیقت این اصل را می توان مبتنی بر «تئوری عمل به ظاهر» دانست (لطفی، ۱۳۹۶: ۳۰۹) چراکه شکل و صورت ظاهری سند بر اراده واقعی صادرکنندگان آن تفوق و حاکمیت یافته است و صرف وجود شرایط شکلی مقرر شده در قانونی برای ذی حق

شناختن دارنده با حسن نیت آن کافی است. به عبارت دیگر، حقوق دارنده سند تجاری کاملاً مبتنی بر ظاهر آن است (قاسمی، ۱۳۸۸: ۵۸).

ضرورت غیر قابل انکار استفاده از اسناد تجاری در معاملات تجاری و گردش اقتصاد از یک سو، و اهمیت توجه به موارد فوق به منظور حفظ کارایی اصیل این اسناد از سوی دیگر، موجب شده است که استقلال تعهد تجاری ناشی از سند تجاری حتی در صورت عدم تصریح قانونگذار نیز همواره مورد استناد قرار گیرد. به عنوان مثال، در فرانسه قبل از ۱۹۳۵، با وجود عدم صراحت قانون تجارت این کشور، رویه قضایی آن را با استناد به حق مستقیم و مستقل دارنده به موجب سند برات، بر عدم قابلیت استناد ایرادات در برابر دارنده صحه گذاشته بود. البته قانونگذار فرانسه در اصلاحات قانون تجارت آن کشور در سال ۲۰۰۰، اصل عدم قابلیت استناد ایرادات را صراحتاً در ماده ۱۲-۵۱۱ پیش بینی نمود؛ با این توضیح که شرط استثناء از این اصل را علاوه بر آگاهی دارنده از روابط ایادی سابق، قصد اضرار به ایشان قرار داد. این این حیث ماده مذکور با مقررات کنوانسیون ژنو هماهنگ گردید.^۱ در حقوق ایران نیز قانون تجارت در باب اسناد تجاری تصریحی بر این اصول ندارد.^۲ لیکن دکترین به طور قاطع در مسیر تأیید آن گام برداشته^۳ و رویه قضایی نیز این مسیر را با به روشنی دنبال نموده است (دمرجیلی و دیگران، ۱۳۸۴، ذیل ماده ۲۴۹: ش ۵ و ۴).

1. <https://aurelienbamde.com/2016/05/04/linopposabilite-des-exceptions> (last visited on 7/10/2021)

۲. نظریه مشورتی شماره ۳۷۵/۷ مورخ ۱۳۹۰/۷/۳۰ اداره کل حقوقی قوه قضائیه در مقام یافتن مبنایی برای اصل عدم قابلیت استناد ایرادات در قانون تجارت ایران اشعار می دارد: «مبنای اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات ... در حقوق ایران مقررات امری قانون تجارت در باب اسناد تجاری مذکور و قابلیت نقل و انتقال آن و مسؤولیت صادر کننده و ظهرویس و ضامن در قبال دارنده آن می باشد که مقرراتی نظیر مواد ۲۴۵ و ۲۴۹ و ۳۰۹ و ۳۱۰ و ۳۱۲ و ۳۱۳ و ۳۱۴ قانون تجارت از جمله آنها هستند ...» با این حال، به نظر می رسد که نظریه مذکور توانسته است که مبنای مستند روشنی را برای اصل مذکور در قوانین تجاری ایران مشخص نماید و صرفاً به بیان اصول کلی اکتفا نموده است.

رجوع شود به: <https://www.rtk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=3726> (last visited on 8/1/2021)

۳. همچنین برخی از حقوقدانان نیز در با تکیه بر مواد پراکنده در قانون تجارت همچون ماده ۲۵۳ و ۲۵۷ آن قانون، سعی در یافتن مستند قانونی در توجیه اصل مذکور داشته اند. (جنیدی و شریعتی نسب، ۱۳۹۲: ۴-۵)

۴. به عنوان نمونه، شعبه چهارم دیوان عالی کشور در رأی تاریخ ۱۳۲۸/۱/۲۰ و همچنین دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۴۴۰۱۱۶۳ مورخ ۱۳۹۳/۹/۹ شعبه ۴۴ دادگاه تجدیدنظر استان تهران و دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۳۳۰۰۸۸۶

۳- تأثیر حسن نیت در استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه

۳-۱- شرایط و حدود اثرگذاری

حسن نیت شرط لازم در اعمال اصل عدم قابلیت استناد ایرادات در اسناد تجاری است و ایادی مسئول سند تجاری، نمی توانند به توافقات خود در مقابل ثالث با حسن نیت استناد نمایند. در واقع، اماره تجریدی و عدم توجه به ایرادات در مقابل ثالث، اماره ای نسبی و خلاف پذیر تلقی می گردد که در صورت اثبات حسن نیت ثالث رنگ خواهد باخت (میرطاهری و دیگران، ۱۴۰۲: ۴۶) لذا در صورت فراهم بودن سایر شرایط از جمله قصد و رضای سالم در ایجاد تعهد تجاری و صحت انتساب تعهد به امضا کننده، می تواند اثرگذاری لازم را در استقلال تعهد تجاری ناشی از سند تجاری داشته باشد. بدین ترتیب، استناد به حسن نیت دارنده، تنها در برابر شخصی که تعهد تجاری را با اراده سالم (قصد، رضا، اهلیت) ایجاد نموده قابل استناد است چرا که حمایت قانونگذار از شخص دارای حسن نیت نمی تواند نقص ناشی از فقدان شرایط اساسی صحت عمل حقوقی و شرایط ماهوی ایجاد تعهد را جبران نماید. به همین دلیل است که فقدان اراده یکی از مسئولین سند تجاری مانند صادرکننده در اثر جعل، حجر، اکراه، اشتباه مؤثر و یا هر موجب دیگر، را از استثنائات اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات برشمرده اند (فخاری، ۱۳۷۴: ۵۷) هرچند که دارنده، بدون اطلاع از فقدان اراده و با اعتماد به شرایط ظاهری موجود، سند را قبول نموده باشد. در حقوق فرانسه نیز موارد فقدان رضا مانند جعل یا سرقت و موارد عیوب رضا مانند اشتباه، تدلیس و اکراه و موارد فقدان اهلیت یا جهت و همچنین شرایط مندرج در متن سند را جزو استثنائات اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات به شمار آورده اند.^۱ بنابراین در سند تجاری که با امضای جعلی صادر شده یا سرقت شده است نمی توان در برابر کسی که اراده بر صدور یا تسلیم

مورخ ۱۳۹۳/۷/۵ شعبه ۳۳ دادگاه تجدیدنظر استان تهران و دادنامه های متعدد دیگر که در سامانه ملی آرای قضایی قابل دسترسی می باشد و همگی مشعر بر آن است که اسناد تجاری دارای وصف تجریدی بوده و ایرادات مربوط به معامله پایه در مقابل دارنده غیرمستقیم و با حسن نیت قابل استناد نیست. رجوع شود به:

[https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4355\(last visited on 12/10/ 2021\)](https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4355(last visited on 12/10/ 2021))

1. Com., 2 juill. 1969: JCP 1970, II, 16427, note Langlois (Pichon, 1904:152)

سند نداشته است، به حسن نیت و عمل به ظاهر مشروع استناد نمود. با این حال، طرح ایرادات مذکور چنانچه ناظر به تعهد پایه باشد همانند اشتباه در موضوع معامله یا قیمت آن، اکراه و فقدان قصد و رضای معاملی و یا مستحقّ الغیر بودن، تخلف از اوصاف، تدلیس و تقلّب، تلف و عیب و نقص، نامشروع بودن جهت و ... در برابر دارنده با حسن نیت سند تجاری قابل استماع نخواهد بود (مافی و عبدالصمدی، ۱۳۹۴: ۱۲۰). از توضیح فوق می توان دریافت که در مورد تکمیل مندرجات سند تجاری توسط اولین دارنده، چنان که حقوقدانان چنین اقدامی را تجویز نموده و موجب اعتبار سند تجاری دانسته اند (اسکینی، ۱۳۸۳: ۳۳). در صورت عدم رعایت توافق صادر کننده و دارنده اول از سوی شخص اخیر در تکمیل مندرجات برات، نمی توان قائل بر مسئولیت صادرکننده بیش از توافق وی با دارنده اول بود، چراکه این توافق متفاوت از رابطه حقوقی پایه بوده و نباید این دو را با هم خلط نمود. در حقیقت این توافق ناظر به شرایط اساسی ایجاد تعهد تجاری است و تخلف از آن اراده صحیح صادرکننده را نسبت به موارد تخلف از توافق و مازاد بر آن دچار خدشه می سازد. با وجود این، در صورت فقدان شرایط شکلی سند تجاری نیز سند وصف تجاری خود را از دست داده و نمی توان با تکیه بر حسن نیت دارنده، ضمانت اجرای خروج از شمول تعهدات برواتی را متوقف نمود (محسنی، ۱۳۹۸: ۹۱؛ الله آبادی، ۱۳۷۷: ۲۳). این حکم بر این فرض تکیه دارد که دارنده نمی تواند مدّعی جهل نسبت به عیوب ظاهری سند گردد و لذا چنین شخصی اساساً دارنده با حسن نیت محسوب نخواهد شد (صقری، ۱۳۸۷: ۱۴۸)؛ با این حال، در خصوص تحصیل مجرمانه سند تجاری از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت، با توجه به صحت انتساب سند به صادرکننده آن، می توان قائل به تأثیر حسن نیت دارنده و جریان اصل عدم قابلیت استناد ایرادات راجع به رابطه ایادی سابق بود. در حقیقت در این موارد، انتساب سند تجاری به امضاکننده آن مخدوش نمی باشد، لکن وجود سند در ید دارنده مبتنی بر عملی مجرمانه است که نمی تواند در مقابل ثالث با حسن نیت به عنوان مستمسکی

۱. ر.ک: ماده ۲۲۶ قانون تجارت. ضمانت اجرای مشابهی در ماده ۲ قانون متحدالشکل ژنو و بند ۲ ماده ۱-۵۱۱ L قانون

تجارت فرانسه، پیش بینی شده است.

جهت رفع مسئولیت ناشی از سند تجاری مورد استفاده قرار گیرد.^۱ در حقیقت تعهد ناشی از سند تجاری، تعهدی مستقل از رابطه مبنایی بوده و فی نفسه موضوعیت دارد؛ بنابراین روابط بین صادرکننده و دارنده اول از جمله خیانت ید نخستین نسبت به سند تجاری تأثیری در حقوق دارنده ثالث با حسن نیت ندارد. بدیهی است که تحصیل سند از طریق جرمی همچون سرقت به دلیل خدشه ای که به اراده و قصد مسئول سند تجاری در تسلیم سند وارد می کند، از شمول اصل عدم قابلیت ایرادات مستثنی خواهد بود.^۲ همچنین جهت صدور سند نیز چنان چه در متن آن قید نشده باشد، نمی تواند به عنوان بهانه ای در برابر ثالث با حسن نیت مورد استناد قرار گیرد. بنابراین، در صورت قید جهت صدور در متن سند تجاری همچون امانی بودن یا تضمینی بودن آن یا صدور از بابت معامله ای غیر قانونی (مافی و عبدالصمدی، ۱۳۹۴: ۱۲۲) و یا درج مشروط بودن قابلیت وصول سند تجاری بر امر خارجی که مربوط به روابط شخصی و پایه ایادی سابق است^۳ جریان اصل عدم قابلیت استناد ایرادات را در برابر دارنده به دلیل زیر سؤال بردن حسن نیت وی در دریافت آن سند، با اشکال مواجه خواهد کرد.

۲-۳- وجه اثباتی اثرگذاری حسن نیت

۱. در تأیید این نظر رجوع شود به: دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۳۳۰۰۸۸۶ مورخ ۱۳۹۳/۷/۵ شعبه ۳۳ دادگاه تجدیدنظر

استان تهران: [https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/10236\(last visited on 12/10/ 2021\)](https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/10236(last visited on 12/10/ 2021))

همچنین نظریه مشورتی شماره ۳۷۵۰/۷ مورخ ۱۳۹۰/۷/۳۰ اداره کل حقوقی قوه قضائیه مؤید اجرای اصل عدم قابلیت استناد ایرادات در قبال ثالث با حسن نیت در فرض تحصیل سند تجاری از طریق خیانت در امانت است.

[https://www.rrk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=3726\(last visited on 8/1/2021\)](https://www.rrk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=3726(last visited on 8/1/2021))

۲. جهت ملاحظه نظر مخالف که تحصیل مجرمانه سند را همچون ایرادات ماهوی در قبال دارنده اعدم از با حسن نیت و بدون حسن نیت مسموع می داند (ر.ک: مسعودی، ۱۳۷۹: ۱۰۷-۱۰۸).

۳. به عنوان مثال دادنامه شعبه ۱۵۶ دادگاه حقوقی شهرستان تهران که به موجب رأی شعبه ۱۳ دادگاه تجدیدنظر استان تهران بشماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۱۳۰۰۲۳۵ مورخ ۱۳۹۲/۲/۲۸ مورد ابرام قرار گرفته، چنین استدلال نموده است که در صورت درج مشروط بودن قابلیت وصول چک بر امری مربوط به روابط پایه منجر به صدور چک در متن چک، دارنده ثالث با ملاحظه متن مندرج در چک نمی تواند ادعای عدم اطلاع از رابطه قراردادی صادرکننده و دارنده اولیه و شروط قراردادی ایشان را نموده و به وصف تجردی اسناد تجاری و اصل عدم قابلیت استماع ایرادات استناد نماید، چرا که حسن نیت وی در این فرض مخدوش است (سامانه ملی آرای قضایی: [https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4437\(last visited on 12/10/ 2021\)](https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4437(last visited on 12/10/ 2021))).

عدم وجود حسن نیت یا به تعبیر دیگر، سوء نیت دارنده نیازمند اثبات است (کمال الله آبادی، ۱۳۷۷: ۲۰) و با اثبات آگاهی وی از جریان امر، با تمسک به دلایل و قرائن مختلف مانند انتقال چک پس از برگشت و یا روابط نسبی میان انتقال دهنده و انتقال گیرنده و ... امکان پذیر است (مسعودی، ۱۳۷۹: ۱۱۱) با این حال، براساس برخی نظریات، صرف آگاهی دارنده از رابطه حقوقی پایه، نمی تواند وی را مصداق دارنده «فاقد حسن نیت» قرار دهد بلکه قصد تقلب و اضرار به غیر نیز در این بین لازم و ضروری است. به عنوان مثال، در کنوانسیون ژنو، دارنده زمانی با سوء نیت تلقی می گردد که در تحصیل سند آگانه به ضرر مدیون سند اقدام نموده باشد و همین تعبیر در ماده ۱۲-۵۱۱L قانون تجارت فرانسه نیز تکرار شده است.^۱ البته شاید در حقوق ایران نتوان به دلیل عدم تصریح قانونگذار، شرط قصد تقلب را استنباط نمود، لکن چنان که برخی نویسندگان (روانان، ۱۳۸۶: ۴) شرط سوء نیت دارنده را علم و عمد نسبت به عدم مدیونیت مسئول سند دانسته اند براین اساس می توان گفت که احراز عدم حسن نیت دارنده صرفاً ناشی از علم به رابطه حقوقی پایه نیست بلکه موکول به علم نسبت به ایرادات وارده به آن پایه می باشد. در چنین وضعیتی لزوماً دارند دارای قصد اضرار فرض نمی شود لکن قدر متیقن آن است که با قبول چنین سندی، قابلیت استناد ایرادات مذکور نسبت به خود را پذیرفته است.

بر همین مبنا، فقدان حسن نیت، حقوق دارنده ثالث را به طور کلی نسبت به سند تجاری زایل نمی کند بلکه ایرادات موجود در رابطه پایه ایادی سابق را در مقابل وی نیز قابل استناد می سازد. برخی دادگاه ها با احراز آگاهی دارنده سند تجاری نسبت به روابط معاملاتی مسئولین قبلی برات، به طور مطلق دعوای وی را مردود اعلام می نمایند که دیدگاه درستی در این زمینه بنظر نمی رسد؛ چراکه حتی در صورت عدم حسن نیت دارنده ثالث، دادگاه از کشف واقعیت معامله پایه بی نیاز نخواهد بود. لذا در این صورت، مسئولین سند تجاری می توانند با طرح ایرادات راجع به معاملات پایه، مسئولیت خود را در برابر دارنده کاهش داده یا از بین ببرند.

1. <https://aurelienbamde.com/2016/05/04/inopposabilite-des-exceptions/> (last visited on 7/10/2021)

نتیجه گیری

تعهد تجاری ناشی از سند تجاری همواره مبتنی بر دینی است که از آن به تعهد پایه تعبیر می‌شود. در این رابطه، اصل استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه، دلالت بر آن دارد که ایرادات ناشی از دین اصلی به تعهد تجاری سرایت نمی‌یابد و تعهد اخیر به گونه ای مستقل و مجرد از تعهد پایه به حیات خود ادامه می‌دهد. افزایش اعتبار سند تجاری و تضمین این اعتبار در روابط و معاملات تجاری ضرورت و دغدغه اولیه ایجاد چنین اصلی را تشکیل می‌دهد. در کنار این مبنای اساسی، توجه به حسن نیت به معنای عدم اطلاع از ایرادات راجع به روابط حقوقی پایه و اعتماد مشروع اشخاص به ظاهر و لزوم حمایت از آن نیز در ایجاد این اصل به طور جدی مورد توجه بوده است. به این وصف، در رابطه با دارنده مستقیم که خود با معامله پایه درگیر است اثبات حسن نیت، سالبه به انتفاء موضوع خواهد بود. لکن در رابطه با دارنده غیر مستقیم (ثالث) اصل بر حسن نیت قرار می‌گیرد و خلاف آن همواره با کمک ادله و قرائن مختلف امکان پذیر خواهد بود. در این بین، اثبات حسن نیت دارنده در مواردی همچون فقدان قصد یا رضا بواسطه اشتباه یا اکراه یا عدم اهلیت و یا موارد تحصیل مجرمانه سند تجاری که ایجاد تعهد تجاری با خدشه مواجه می‌شود مانند سرقت یا جعل سند، نمی‌تواند کارساز باشد. همچنین است فقدان شرایط شکلی ایجاد سند تجاری. با این حال، تکمیل مندرجات سند تجاری قبل از به گردش انداختن آن و یا تحصیل مجرمانه سند از طریق جرائمی مانند کلاهبرداری یا خیانت در امانت که اراده صادر کننده سند را با خللی مواجه نسازد، منافاتی با استناد به اصل حسن نیت و اجرای اصل عدم قابلیت استناد ایرادات در سند تجاری نخواهد داشت. نهایتاً باید دانست که اثبات فقدان حسن نیت دارنده، وی را از حق استناد به سند تجاری محروم نمی‌سازد بلکه این اثر را خواهد داشت که کلیه ایرادات راجع به معامله پایه در مقابل وی نیز قابلیت استناد خواهد یافت و تنها در صورت احراز وجود دین اصلی، دادگاه به همان میزان بر پرداخت دین ناشی از سند تجاری نیز رای خواهد داد.

منابع

- اخلاقی، بهروز (۱۳۸۴-۱۳۸۳)، **جزوه درس حقوق تجارت (کارشناسی ارشد) دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران**، تهران: بی نا
- اسکینی، ربیعا (۱۳۷۳)، **حقوق تجارت تطبیقی**، تهران: مجد.
- اسکینی، ربیعا (۱۳۸۳)، **حقوق تجارت (برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل)**، تهران: سمت.
- الله آبادی، کمال (۱۳۷۷)، **اصل استقلال امضاها و عدم توجه ایرادات در اسناد تجاری**، دیدگاه های حقوقی، ۱۰ و ۱۱، ۲۶-۷.
- جنیدی، لعیا؛ شرعی نسب، صادق (۱۳۹۲)، **وصف تجریدی در حقوق ایران با تأکید بر رویه قضایی**، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۱/۴۳، ۱۶-۱.
- حبیبیان، هدیه؛ یزدانیان، علیرضا؛ داراب پور، مهرباب؛ آیتی، سید محمدرضا (۱۴۰۲)، **واکاوی تعهد به درستکاری در حقوق قراردادهای نوردیک و نظام حقوق اسلامی و تمهید طرح آن در حقوق ایران**، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، انتشار آنلاین از تاریخ ۱۳ اسفند.
- خانمحمدی، حمید؛ کریمی، عباس؛ مظلوم رهنی، علیرضا؛ بهمنی، محمد (۱۴۰۲)، **اثربخشی حسن نیت بر تحدید تعهدات با مطالعه تطبیقی حقوق ایران و قانون جدید فرانسه**، پژوهش های حقوقی، ۵۳، ۸۷-۱۱۴.
- دمرچلی، محمد؛ حاتمی، علی؛ قرائی، محسن (۱۳۸۷)، **قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی**، چ ۷، تهران: میثاق عدالت.
- روانان، علی (۱۳۸۶)، **بررسی تطبیقی دارنده چک با حسن نیت و بدون حسن نیت در قوانین دنیا**، اندیشه های اسلامی، ۱، ۱-۲۰.
- صقری، محمد (۱۳۸۷)، **حقوق بازرگانی «اسناد»**، چ ۲، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- شهیدی، مهدی (۱۳۸۳)، **سقوط تعهدات**، چ ۶، تهران: مجد.
- فخاری، امیرحسین (۱۳۷۴)، **مسؤولیت امضاکنندگان اسناد تجاری**، تحقیقات حقوقی، ۱۶ و ۱۷، ۳۷-۶۷.
- قاسمی، محسن (۱۳۸۸)، **شکل گرایی در حقوق مدنی**، تهران: میزان.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۵)، **نظریه عمومی تعهدات**، چ ۳، تهران: میزان.
- لطفی، احسان (۱۳۹۶)، **گفتاری در نقد و بررسی نظریه حقوقی «عمل به ظاهر»**، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۲/۴۷، ۳۰۹-۳۲۳.

- مافی، همایون؛ عبدالصمدی، راضیه (۱۳۹۴)، **بررسی تطبیقی وصف تجریدی در اسناد تجاری با اصل استقلال در اعتبارات اسنادی**، پژوهشنامه بازرگانی، ۷۷، ۱۱۵-۱۴۷.
- محسنی، سعید؛ رباطی، مهسا؛ اسفندیاری، تهمینه (۱۳۹۸)، **واکاوی «اصل انعکاس حقوق و تعهدات برواتی در خود سند تجاری در فرایند صدور و گردش»**، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۱/۴۹، ۱۰۵-۸۷.
- مسعودی، بابک (۱۳۷۹)، **اصول حاکم بر اسناد تجاری**، مجله کانون وکلای دادگستری مرکز، ۱۷۱، ۱۳۱-۱۰۱.
- میرطاهری، رضا؛ طاهرخانی، حسین؛ اندرز، داود (۱۴۰۲)، **نسبی بودن خصیصه تجریدی اسناد تجاری با تأکید بر رویه قضایی**، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۳۱، ۳۳-۵۶.

References

- Akhlaghi, Behrooz (2004-2005), Commercial Law Course(LLM), University of Tehran, 2nd Term (in Persian).
- Allahabadi, Kamal (1998), Independent Principle in the Letters of Credit, 10&11 Law Views, 7-26 (in Persian).
- Coulon, Oliver (2010-2011), Cours de Droit Commercial, Louvain-La-Neuve, Université Catholique de Louvain.
- Damirchili, M., AliHatami, A., Qaraei, M (2011), Commercial Law in Contemporary Legal Order., 7th ed., Tehran, Dadsetan pub. (in Persian).
- Dora, Neo (2004), Nullity Exception in Letters of Credit, 7 Singapore Journal of Legal Studies, 46-75.
- Eskini, Rabia (2014), Commercial Law: Bill of Exchange, Promissory Note, Warrant, Bearer Bonds and Check, Tehran, SAMT pub. (in Persian).
- Eskini, Rabia (1994), Comparative Commercial Law, Tehran, Majd pub. (in Persian).
- Fakhari, Amir Hosein (1995), The Responsibility of Signatory on Letters of Credit, 16&17 Law Researchs, 37-63 (in Persian).
- Ghasemi, Mohse (1998), Formalism in Civil Law, Tehran, Mizan Publication (in Persian).
- Joneydi, Laya, Sadegh, Shariatinasab (2013), The Abstraction Principle in Iranian Law: Emphasizing On Jurisprudnce, Private Law Studies Quarterly, Vol. 43, Issue 1, 1-16 (in Persian).
- Katouzian, Naser (2006), General Theory of Contracts, 3th ed., Tehran, Mizan pub. (in Persian).
- Lando, O. & Beale (2002), H., Lando Group's Principle of European Contract Law, Nijmegen.

- Legeais, Dominique (2009), *Droit commercial et des affaires*, 18^{éd}, Paris, Sirey.
- Mafi, homayon, abdolsamadi, raziye (2015), A Comparative Review of Separation Description in Commercial Documents with Independent Principle in the Letters of Credit, *Iranian Journal of Trade Studies*, Vol. 20, Issue 77, 115-145 (in Persian).
- Masoudi, Babak (2000), The Principles of Negotiable Instruments, *Central Bar Association Journal*, Vol. 171, 101-131 (in Persian).
- Mohseni, Saeed & Robati, Mahsa & Esfandiary, Tahmineh (2019), The Principle of Reflection of the Cambial Rights and Obligations in the Negotiable Instruments itself in the Process of Issuance and Circulation, 49 *journal of Private law studies*, 87-105 (in Persian).
- Ravanani, Ali (2017), A Comparative Study on Check With Good Faith and Without Good Faith, 1 *Islamic Thoughts*, 1-20 (in Persian).
- Saghrri, Mohammad (2018), *Commercial Law - Letters of Credit*, ed. 2 , Tehran, Enteshar Co. (in Persian).
- Shahidi, Mehdi (2008), *Termination of Obligation*, 6th ed., Tehran, Hoghoghdan pub. (in Persian).
- Pichon, Adolphe (1904), *De l'inopposabilité des exceptions au porteur d'un titre à ordre*, Paris, H. Jouve.
- Terré, Francois et Lequette, Yves et Simler, Philippe (2005), *Droit civil: Les obligations*, 9e éd., Paris, Dalloz.
- <https://aurelienbamde.com/2016/05/04/linopposabilite-des-exceptions/> (last visited on 7/10/ 2021)
- <https://www.rk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=3726> (last visited on 8/1/ 2021)
- <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4355> (last visited on 12/10/ 2021)
- <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/10236> (last visited on 12/10/ 2021)
- <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4437> (last visited on 12/10/ 2021)

